OSMANLI DÖNEMİNDE TEFSİR

التفسير في العصر العثماني

TAFSIR IN THE OTTOMAN PERIOD

CİLT - 1 -

İstanbul, 2018

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.
© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

Takım Numarası: 978-605-2174-50-0 (Tk)
ISBN: 978-605-2174-51-7 (1.c)
Sertifika No : 17576

Kitabın Adı
Osmanlı Döneminde Tefsir
التفسير في العصر العثماني
Tafsir in the Ottoman Period

Yayın Yönetmeni
Hüseyin KADER
Adem SAYDAN

Editörler
Prof. Dr. Hidayet AYDAR
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Abdulhameed MAJEED
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TIRABZON
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Ziyad ALRAWASHDEH
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Arş. Gör. Alaaddin GÜNAY
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Arş. Gör. Fatma Nur ŞENER
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Redaktör
Prof. Dr. Hidayet AYDAR

Kapak Tasarım
Halil YILMAZ

İstanbul Daru'l-Fünun İlahiyat Vakfı'nın katkılarıyla basılmıştır.

Baskı
Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy-İstanbul
Tel: 0212 624 21 11 pbx Faks: 0212 624 21 17
Sertifika No: 40421

1. Basım
Ekim 2018 / 300 adet basılmıştır.

İletişim
Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sokak No: 7 Eyüpsultan / İstanbul
Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04
www.ensarnesriyat.com.tr siparis@ensarnesriyat.com.tr

KUR'ÂN YORUMUNDA DİL VE ÜSLUP MERKEZLİ YAKLAŞIM: BAKARA SURESİ BAĞLAMINDA KARAMÂNÎ TEFSİRİ'NE BİR BAKIŞ

Dr. Murat TALA[*]

Giriş: Osmanlı Dönemi Türk Tefsir Geleneği

Osmanlı döneminde ilimlerin genel karakteristiğini şerh ve hâşiyeler oluşturur. Bu bağlamda tefsir geleneğinin özünü de şerh ve hâşilerin oluşturduğu ifade edilebilir. Zira, Osmanlı dönemi tefsir geleneğinde hakim unsur, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ve Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'i etrafında gelişen şerh ve hâşiye literatürüdür.

Osmanlı dönemi tefsir geleneğinde, şerh ve hâşiyelere ek olarak, âyet ve sure tefsirleri yaygındır. Bunların yanı sıra *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye* ve *Rûhu'l-Me'ânî* örneklerinde olduğu gibi başarılı müstakil tefsir çalışmaları vardır. Osmanlı dönemi tefsir geleneğinde Huzur Dersleri'nin önemli katkıları olmuştur. Osmanlı ulemasının telif türü olarak hâşiyeyi yaygın olarak benimsemesinin sebepleri arasında şunlar zikredilmektedir:

Rivayetin ve doğruluğu ittifak gücüne ulaşmış yorumların dışında bir yoruma giderek hataya düşme endişesi, tefsir yazabilecek yeterliği sağlama hususunda sarf edilen zamanın uzunluğu, Osmanlı döneminde bütün İslam âleminde hâşiyelerin

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Öğretim Görevlisi, mtala70@gmail.com

yaygın olması, Osmanlı döneminden önce tefsir geleneğinde çok önemli eserler verilmiş olması ve ilmi tefsir hariç söylenebilecek her şeyin söylenmiş olduğu kanısı.[1]

1.Kur'ân Yorumunda Dil ve Üslup Merkezli Yaklaşım

Elbette Kur'ân'ı anlamanın tek yolu dil ve üslubu değildir. Ayetlerin nüzul sebepleri, Rasulullah'ın (s.a) bizzat kendi açıklamaları ve sahabe sözleri gibi özellikler de Kur'ân yorumlanırken dikkate alınır.

"Dil ve üslup merkezli yaklaşım" ifadesiyle neyi kast ediyoruz?

Dil ve üslup merkezli bu yaklaşımı şu şeklinde tanımlamak mümkündür: *"Bir metni yorumlarken, o metnin yazıldığı dilin, sözdizimi, belâgatı ve üslup özellikleri başta olmak üzere, tüm imkanlarını çözümlemenin esas aracı olarak kullanan ve yorumu bu çerçevenin dışına çıkarmamaya çalışan yaklaşım"* Kısaca, bu yaklaşımın temeli, bir metnin ne demek istediğini .o metnin kendi yapısı içinde kalarak çözümlemeye dayanır. Burada dikkate alınması gereken başka bir husus, yorumlamaya esas alınan metnin yazıldığı dilin yapısında, söz konusu metnin yazıldığı tarihten sonra meydana gelen "dil değişimlerini" ve bu değişiklikler esas alınarak teorize edilen yeni kuralları çözümlemede kullanmamaktır.

Yukarıdaki tanımda işaret edildiği gibi, bu yaklaşıma göre yapılan Kur'ân yorumlarında, Kur'ân'ın dilbilgisi, belâgat ve lügavî özellikleri açısından analizi, en önemli unsurlar olarak görünmektedir. Yapılan Kur'ân yorumunun sağlıklı olup olmadığının belirlenmesinde, Arapçanın dil ve üslup özellikleri bir mihenk taşı olarak kullanılmıştır. Kur'ân'ın dil ve üslup merkezli olarak yorumlanması özellikle, nüzul, sahabe ve tâbiûn dönemlerinden sonraki zaman diliminde daha önem arz etmektedir. Söz konusu dönemlerden sonra, özellikle *el-Keşşâf* sonrası tefsirlerde, anlamın tam olarak belirlenmesinde dil tahlilleri ve Arapçanın imkanlarının kullanılması en belirgin temel yaklaşımlardan biri olmuştur.

Dil ve üslup merkezli yaklaşıma dayalı olarak üretilen eserlere işaret ederken hangi ifadenin kullanılacağı hususunda bir terim birlikteliği yoktur. Nitekim bu hususta *dilsel tefsir, edebî tefsir, filolojik tefsir, lügavî tefsir* ve *dilbilimsel tefsir*

---

1 Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın sonuna kadar)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 94-96.

şeklinde farklı terimlerin kullanılabileceğine işaret edilmiştir.[2] Hemen belirtilmelidir ki bu araştırmada, kadim geleneği anlamlandırırken son zamanlarda kullanım kazandığı şekliyle "dilbilimsel tefsir" şeklinde bir ifade kullanılabilirdi. Bu ifade görünüş itibariyle ve çağdaş eğilimlere uygun bir adlandırma olurdu. Ancak "dilbilimsel tefsir" ifadesi, ilk bakışta oldukça yerinde görünse de, "dil ve üslup merkezli yaklaşım" nitelemesiyle anlamlandırılmaya çalışılan kadim geleneği tanımlarken kullanılması bazı mahzurlar oluşturmaktadır. Zira, dilbilimsel yaklaşım, çoğunlukla modern dilbilimin veya dilbilimin bazı alt dallarının imkanlarından faydalandığı için dil ve üslup merkezli yaklaşıma dayalı tefsir kitaplarının yazımından oldukça geç döneme rastlamaktadır. Bu nedenle aradaki farka işaret etmek için "dil ve üslup merkezli yaklaşım" ifadesini kullanmak daha uygun görünmektedir. Burada dikkat çeken husus, çağdaş dilbilimin ortaya koyduğu kuralların, Kur'ân yorumunda kullanılıp kullanılmayacağı ya da onun çözümleme metotlarını kullanarak dilbilimsel bir tefsir yazılıp yazılamayacağı veya bu yönelime göre oluşturulan çağdaş eserlere dilbilimsel tefsir denilip denilemeyeceğiyle ilgili değildir. Bilakis buradaki amaç, dil ve üslup merkezli yaklaşıma dayalı olarak üretilmiş kadim bir geleneğin semeresini, sonradan ortaya çıkmış ve Arap dilinin dışındaki bir zeminde teorik hale gelmiş bir oluşumun kavramlarına indirgeyerek açıklamanın ortaya çıkaracağı problemlerden kaçınmaktır. Zira dil ve üslup merkezli yaklaşıma göre lügavi temelde şekillenen kadim tefsir geleneğinde, günümüz dilbiliminin çoğu yöntemlerinin kullanılmadığı açıktır. Yine bir metnin dilbilimsel içeriğe sahip olması ile dilbilimsel bir metotla üretilmiş olması aynı şey değildir. Zira bu gelenek, dilbilime malzeme sunacak oldukça geniş bir veri havzası niteliği kazanmış olsa da, asıl amacı dilbilim yapmak değil, yukarıdaki tanımda da işaret edildiği gibi, Kur'ân'ı Arap dilinin dil ve üslup özelliklerini kullanarak anlamaya çalışmaktır. Öte yandan, çağdaş dilbilimin tek amacı bütünüyle yorum merkezli araştırmalar yapmak değildir.

---

2 Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*, s. 81-90.

2.Karamânî

Bu araştırmada incelenen eserin yazarı, Ahmed b. Mahmûd el-Esam (ö. 981/1574), Sağır Ahmed (Çelebî) olarak bilinmektedir.[3] Vaizlik yapmıştır. Hamza el-Karamânî ile karıştırılmaktadır.[4]

el-Asam el-Karamânî, Larende'de doğmuş, memleketinde başladığı tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gelmiştir. Burada bir takım hocalardan ders aldıktan sonra Pîri Paşazadenin hizmetine girmiştir. Hem talebesi hem ders yardımcısı olduğu hocasında tahsilini tamamlamış ve müderrislik icazeti almıştır.[5]

Kaynakların Karamânî hakkında zikrettiği bilgilere ek olarak şunları belirtmek mümkündür. Karamânî, *el-Keşşâf* üzerine yazdığı tefsirin içinde bizzat kendi zamanındaki canlı bir dil tartışmasına ve bu tartışmanın nerede gerçekleştiğine dair bazı nakillerde bulunur. Bu bağlamda onun, bir dönem Emir Musâ Medresesinde – Mevlâna Abdî- bulunduğu anlaşılmaktadır.[6] Ancak söz konusu medresede ne mansıpla bulunduğu açık değildir. Yine ilgili tartışmanın merkezindeki meselenin derinliğine binaen müderris veya ileri düzeyde bir öğrenci olduğu çıkarılabilir.

Kaynaklarda ona nispet edilen eserler arasında şunlar zikredilmektedir:

Tefsîru'l-Kurân[7], *Tekmile li Tefsîri's-Semerkândî*[8], *Letâifnâme (Türkçe)*[9].

3.*Tefsîru'l-Karamânî* ve Genel Özellikleri

Eserin dikkat çeken özelliklerini şu başlıklar altında ele almak mümkündür.

---

3 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 1[a] (zahriye).

4 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 225-dipnot.

5 Demir, *Osmanlı Müfessirleri* s. 157. Ayrıca bk. Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tefsirler (Metot ve Kaynakları)*, s. 365-366; Kaya, "Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Haşiye Yazıcılığı –Ahmed Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşeri Şerhi Örneği", s. 88-89.

6 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 51[b].

7 *Tefsîru'l-Karamânî* adlı eseri.

8 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 225. *Osmanlı Müellifleri*'nde bu eser, Alauddin Ali es-Semerkândî'nin *Bahru'l-'ulûm* adlı tefsirine tekmile olduğu belirtilse de bu tekmilenin Ebu'l-Leys'in tefsirine olduğu belirtilmektedir. Bu karışıklığın sebebi *Bahru'l-'ulûm*'un Ebu'l-Leys'e nisbet edilmiş olmasıdır. Bk. Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 157, 163.

9 Kâtib Çelebi, *Keşfüz'zünûn*, I, s. 456.

3.1.Eserin Mahiyet ve Hacmi

Tefsîru'l-Karamânî adlı eserin bir hâşiye mi, yoksa müstakil bir tefsir mi olduğunu belirlemek ilk bakışta kolay görünmemektedir. Bu hususta farklı tespitler yapılmıştır.

Tefsîru'l-Karamânî olarak meşhur olan bu eserin aslında bir *el-Keşşâf* hâşiyesi olduğu belirtilmiştir.[10] Öte yandan eserin tam bir tefsir olduğu intibaı da oluşmuştur. Kısaca, *el-Keşşâf*ı kendisine zemin almasına rağmen, bütün ayetlerle ilgili yorumlarda bulunması ve özellikle, Zemahşerî'nin atladığı ayetlere yönelik açıklamalar yapması, *Tefsîru'l-Karamânî* adlı eserin tam bir tefsir olduğunu düşündürse bile son tahlilde eser tam bir tefsir olmayıp *el-Keşşâf* üzerine yazılmış derleyici ve bütünleştirici bir hâşiyedir.

Eserin mahiyetiyle ilgili problemlere ek olarak, tam olup olmadığı hususunda farklı görüşler belirtilmiştir. Bu bağlamda, on iki ciltten oluştuğu ve tamam olmadığı ifade edilmiştir.[11] Öte yandan eserin ikinci ve on birinci ciltlerinin kayıp olduğu vurgulanmıştır.[12] Sonuç olarak eserin tam olduğu[13] ve kayıp olan ikinci cildinin İstanbul'da, on birinci cildinin ise Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi'nde olduğu açığa çıkmıştır.

Eserin içinde kullanılan "fi'd-dersis's-sâbık" (geçen derste) gibi ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, Karamânî bu eserini ders verirken yazmıştır.

Örnek: "وأنت خبير بأنّه يرد عليه ما أوردنا على كلام ابن الكمال في الدرس السابق"[14]

Eserin nüshalarının yoğun olarak Carullah, Beyazıd ve Kılıç Ali Paşa kütüphanelerinde bulunduğu ifade edilebilir.

---

10 Abay, Muhammet, "Osmanlı Döneminde Tefsir Haşiyeleri", *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'ân Tefsirine Hizmetleri*, s. 189.

11 Kâtib Çelebî, *Keşfüz'zünûn*, I, s. 456.

12 Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 161.

13 Eserin nüshaları hakkında geniş bilgi için bk. Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 159; Kaya, "Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Haşiye Yazıcılığı -Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşeri Şerhi Örneği", *Marife*, s. 91-92.

14 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 81^{b}.

Tefsîru'l-Karamânî adlı eserin Carullah kütüphanesinde yer alan ciltlerinin (nr. 109-117) varak sayıları ve içerdiği sureler şu şekilde özetlenebilir:

Carullah, nr. 109: 307 varaktan oluşan bu cilt, Fatiha suresinin başı ile Bakara suresinin yüz kırk birinci ayeti arasındaki kısmı içerir.

Carullah, nr. 110: 488 varaktan oluşan bu cilt, A'raf suresinin başından Hûd suresinin sonuna kadarki kısmı içerir.

Carullah, nr. 111: 291 varaktan oluşan bu cilt, Nisa suresinin 113. ayetinden Enfâl suresinin sonuna kadarki kısmı içerir.

Carullah, nr. 112: 259 varaktan oluşan bu cilt, Yusuf suresinin başından Meryem suresinin yetmiş dokuzuncu ayetine kadarki kısmı içerir.

Carullah, nr. 113: 546 varaktan oluşan bu cilt, Meryem suresinin başından Nur suresinin sonuna kadarki kısmı içerir. (Meryem suresinin ilk on dokuz ayetinin tefsiri bu ciltte tekrar yazılmıştır.)

Carullah, nr. 114: 505 varaktan oluşan bu cilt, Furkan suresinin başından Lokman suresinin sonuna kadarki kısmı içerir.

Carullah, nr. 115: 646 varaktan oluşan bu cilt, Secde suresinin başından Zümer suresinin sonuna kadarki kısmı içerir. Nüshanın sonunda bulunan h. 955/1548 tarihinin, telif tarihi mi, istinsah tarihi mi olduğu hususunda netlik bulunmamaktadır.[15] Ancak zahriyede bu cildin müellifin hattıyla olduğunu bildiren kayıt ve nüshanın Karamânî'nin vefatından on altı sene önce yazılmış olması, eserin tamamının olmasa da bu cildinin telif tarihinin 955/1548 olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, nüshanın zahriyesine müellif hattı olduğu kaydını düşen kişi, nüshanın yazılış tarihinin Karamânî'nin vefatından on altı sene önceki bir tarihte oluşunu, söz konusu hükmüne hüccet kabul etmiş olabilir.

Carullah, nr. 116: 496 varaktan oluşan bu cilt, Mü'min suresinin başından Duhan suresine kadarki kısmı içerir.

---

15 Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 161 (dipnot, 211).

Carullah, nr. 117: 446 varaktan oluşan bu cilt, Fetih suresinin başı ile Münâfikûn suresinin yedinci ayetleri arasında kalan kısmı içerir. Zahriyede bu cildin müellifin hattıyla olduğu kaydedilmiştir.

Bunlara ek olarak, eserin tamamını oluşturma hususunda şu nüshalar önem arz eder:

Kılıç Ali Paşa, nr. 53: Bakara suresinin yüz altmış dördüncü ayetinden (1^a) iki yüz on dokuzuncu ayetine (60^a) kadarki kısmı içerir.

Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 338: Nüsha 196 varaktan oluşmaktadır. İnsan suresinden Nâs suresine kadar ki kısmı içerir.

3.2.Yapısal Özellikleri ve Telif Metodu

Tefsîru'l-Karamânî'nin metodunu şöylece özetlemek mümkündür:

Karamânî yapacağı açıklamanın hangi ayetle ilgili olduğunu belirtmek için öncelikle, Kur'ân'daki bir ayet, bir kelime ya da ibareye odaklanır (Bugünkü tabirle, ele alacağı kısmı ayrıca yazar ve bold olarak belirtir). Daha sonra Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ta zikrettiği açıklamalara işaret etmek için "Kavluhu" tabirini kullanarak alıntı yapar. Bazen bu ikinci aşamada Zemahşerî'nin görüşlerini vermeden doğrudan Beydâvî'nin görüşlerini zikreder (Bu noktada Beydâvî'nin ve diğer dilcilerin açıklamalarından sonra Zemahşerî'nin görüşlerini zikrettiği de olur)[16]. Daha sonra konuyu Arapçanın dil ve üslup özellikleri bağlamında zikredilen kayda değer görüşlerle açıklamaya çalışır. Karamânî, yaptığı nakillere işaret ederken "kâle", "zekera", "fi'l-Esâs", "fi'l-Kâmûs" vb. tabirler kullanır. Daha sonra konu hakkında genel değerlendirme yapar. Varsa konuyla ilgili kendi özel görüş ve tercihini ekler. Bazen konu ve sure sonlarında bir sonraki konuya geçişe hazırlık için değerlendirmeler yapar. Bu gibi yerlerde, eğer konu çok uzadıysa Zemahşerî'nin konu hakkındaki görüşünü ve diğer otorite görüşleri kısaca özetler. Bazen tercihte bulunur.

---

16 Zemahşerî'nin sözlerine konu içerisinde tekrara işaret ederken "kavlu'l-musannif" ve "el-musannif zekera" gibi ifadeler kullanır. Bir örnek için bk. Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 60^a.

Karamânî'nin söz konusu eseri bağlamında konu akışında izlediği genel metodun aşamaları şunlardır:

A-) Yaygın akış izleği: Ayetin yorumuna *el-Keşşâf*'tan yaptığı alıntıyla başlar

1-) Ayet: Burada bir ayetin tamamını ya da ayetten bir kısmı alır.

2-) a-) Kavluhu: (قَوْلُهُ tabiriyle Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'taki ifadelerini alıntılar. Burada "muzâfun ileyh" konumundaki zamir, Zemahşerî'ye döner)

b-) Ayetten seçilen kısımdan sonra, bir giriş açıklaması ve "kavluhu" ifadesinin zikri.

3-) Açıklamalar: Ayet hakkında İslam dil geleneğinde oluşan birikime atıfta bulunarak çözümlemeler yapar.

4-) Ayet bağlamında değerlendirme tahkik ve tercih: Kendi değerlendirme ya da tercihlerini sunar.

5-) Bir ayetten diğerine geçerken veya sure sonlarında yapılan genel değerlendirme:

B-) Yaygın olmayan akış izleği: Bazı ayetlerin tefsirine *el-Keşşâf* geleneğinin dışında başka geleneklerden alıntı yaparak başlar.

1-) Ayet: Bir ayetin tamamını ya da ayetten bir kısmı alır.

2-) Kâle el-Beydâvî: Beydâvî'nin görüşlerini aktarır. Örnek: Bakara suresi yüz dokuzuncu ayetiyle[17] ilgili açıklamalarda bulunurken, *el-Keşşâf*'a gönderme yapmadan önce doğrudan "Kâle el-Beydâvî" diyerek başlar.[18] Karamânî, bu tür bir üslubu genelde *el-Keşşâf*'ın açık bıraktığı hususlara başka tefsirlerden takviye yaparken ve özellikle de *Envâru't-Tenzîl* geleneğini *el-Keşşâf* geleneğine derç ederken yapar.

3-) Açıklamalar: Ayet hakkında İslam dil geleneğinde oluşan birikime atıfta bulunarak çözümlemeler yapar.

---

17 Bk. Bakara, 2/109 (وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ).

18 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 282ª.

4-) Kavlu'l-musannif: Bazen konuya *el-Keşşâf* dışında bir metinden alıntı yaparak başlayıp bazı açıklamada bulunduktan sonra, konu *el-Keşşâf* bağlamında uygun bir yere koymak ya da Zemahşerî'nin konuyla ilgili açıklamalarına dönüş yaparken bu tabiri kullanır.

5-) Ayet bağlamında değerlendirme: Kendi değerlendirme ya da tercihlerini sunar.

Kısaca, Karamânî, eserini yapılandırırken, *el-Keşşâf*'ı kendisine şablon edinmiş olsa da, açıkladığı bazı hususlarda "Kâle el-Beydâvî"[19] ve "'ibâratü'l-Beydâvî"[20] şeklindeki ifadeleriyle doğrudan el-Beydâvî'nin yorumlarına yönelir. Bu durum onun, *el-Keşşâf*'ı, *Envârut'Tenzîl* ile karşılaştırmalı okuduğunu gösterir. Ayrıca Karamânî'nin, Kur'ân'ın dil, üslup ve anlam özellikleriyle ilgili yaptığı ilmi nakil ve tahkiklere ek olarak kendi değerlendirmelerini belirtmesi veya en azından konuyla ilgili tüm otorite görüşleri bir arada zikretmesi[21] gibi hususlardan hareketle, onun kendisinden önceki dil, üslup ve anlam birikimini kitabında toplayıp tahkik ve telif etmeye çalıştığı ifade edilebilir.

Karamânî, konu geçişlerinde bazen Zemahşerî'nin sözlerini özetler.[22] Zemahşerî'nin sözlerinden anlaşılan dolaylı bir anlama işaret ederken "mahsûlü mâ zekerahu" tabirini kullanır.[23] Bununla beraber, konuyla ilgili kendi zikrettiği tüm açıklama ve nakillerden hâsıl olan anlama dikkat çekerken "ve'l-hâsıl" gibi ifadeler kullanır.[24]

Örnek: Zemahşerî, "Elif lâm mîm" gibi kelimelerin isim mi yoksa harf mi olduğunu tartışır. Bunların mu'rab isimlerden olduklarına işaret eder. Sonlarının sakin olmasını ise başlarında amil bulunmayışına bağlar.[25]

---

19 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 282[a].

20 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 2[a], 88[a].

21 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 89[ab], 90[b].

22 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 60[a].

23 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 86[a].

24 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 92[b].

25 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 61[b]-62[a].

Karamânî, diğer dilcilerin görüşlerine işaret ederken, ya doğrudan bir dilcinin adını verir, ya söz konusu dilciden alıntı yaptığı eseri zikreder veya başka özel bir kısaltma kullanır.

Örnek: (Kâle) Ebû 'Ubeyde[26], kâle Sâhibü'*l-Keşf*, kâle et-Teftâzânî, kâle eş-Şerîf, kâle fi'*l-Esâs*, kâle fi'*l-Kâmûs*[27], kâle'l-İmâm[28], kâle Şihâbuddin es-Sühreverdî[29], kâle el-Fâdıl[30], kâle'l-Fâdıl en-Nesefî[31], kâle'l-Fâdıl et-Tîbî[32], kâle'l-Fâdıl el-Yemenî[33], kâle el-Beydâvî[34], ıbaratül-Beydâvî[35], sarraha İbn Hişâm fi *Muğni'l-lebîb*[36], kâle'l-Fâdıl el-Urmevî[37], kâle Necmü'l-eimme er-Radî[38], kâle ba'du'ş-şârihîn[39], kâle ba'du'l-müteahhirîn[40], kâle Mevlânâ Hüsrev[41], kâle İbn Kemâl[42], kâle Mevlânâ Kemaluddin[43], kâle badu sâdâtinâ[44], "keennehu tebia Sâhibe'*l-Keşşâf*"[45].

Karamânî, Bakara suresinin yirmi beşinci ayetine kadar ki bölümde, önemli ölçüde Seyyid Şerîf'in hâşiyesinden istifade eder. Buradan sonraki bölümlerde Tîbî, Teftâzânî ve bunlardan sonraki dilcilere atıflar görülür. Karamânî, Teftâzânî ve Cürcânî sonrası dilcilerin görüşlerini önemser. Bu durum, Karamânî'nin, yazdığı

---

26 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 52ª.

27 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 49ᵇ.

28 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 73ᵇ.

29 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 76ª.

30 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 66ª.

31 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 73ᵇ.

32 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 75ᵇ.

33 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 82ᵇ.

34 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 58ª.

35 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 57ᵇ.

36 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 93ª.

37 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 94ª.

38 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 92ᵇ.

39 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 51ª.

40 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 51ª. Karmânî "kale ba'du'l-müteahhirîn"-ifadesiyle Beydâvî'den sonraki bir alimi kas eder. Bk. Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 75ª.

41 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 50ª.

42 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 65ᵇ.

43 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 85ᵇ.

44 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 81ᵇ.

45 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 86ª.

konuyla ilgili olarak kendi zamanına kadar gelen tüm birikimi derleme ve güncellemeye çalıştığının bir başka göstergesidir.

4.Karamânî'nin Dil ve Üslup Merkezli Yaklaşımı

Tefsîru'l-Karamânî[46] adlı eser, Arapçanın dil, üslup ve anlam özelliklerini bir yorum aracı olarak kullanmasıyla dikkat çeker. Söz konusu tefsirin, *el-Keşşâf* üzerine, Bakara suresi bağlamında yaptığı açıklamalar incelendiğinde yorumların yaklaşık yüzde doksanının dilsel içeriğe sahip olduğu görülür. *Özel tespitler, tanımlama ve ek açıklamalar, lügavî tahliller (dil-anlam ilişkisi), gramer meseleleri (sarf-nahiv), belâgat meseleleri, üslup meseleleri, dilsel tenkit ve karşılaştırmalar, dil ve anlam hususiyetleri bağlamında kıraat ve tecvid meseleleri, dil-fıkıh ve dil-usûl-i fıkıh bağlantısı, dil-mantık ilişkisi ve dil-kelâm münasebeti* şeklinde tasnif edilebilecek verilerden dikkat çeken birkaç başlık şu şekilde örneklendirilebilir:

A-) Özel tespitler

Seslerden oluşan lafzî kelâmın ruhu "ezelî manâ"dır.[47]

Nübüvvet döneminde, lafızların lügavi anlamları kast edilir.[48]

"Dil asıldır. O asla nakil tasavvur edilemez".[49]

İstinaf ve faslulhıtâb (zâ ve emmâ ba'du) meseleleri.[50]

"Lafzın başka bir lafız için konuluşu, küllün cüz için vaz' oluşu" meselesi.[51]

Anlamsal kusurlar ve kelimenin parçaları arasına fasıl girmesi.[52]

---

46 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 49ª-207ª (Bakara, 1-141 ayetler); Kılıç Ali Paşa, nr. 53, vr. (Nüshanın başında Bakara suresinin 164-219 ayetleri ile ilgili kısmın tefsiri var. Buradan itibaren Furkan suresi on birinci ayete geçilmektedir).

47 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 80ᵇ.

48 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 51ª.

49 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 72ᵇ.

50 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 61ª.

51 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 51ª.

52 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 54ª.

Ayette geçen "'Alâ hüden min Rabbihim"[53] ifadesindeki "'alâ" kelimesinin istiâre-i tebeiye kapsamına girip girmeyeceği hususundaki tartışmayı genişçe alır. İlk kısımda isim vermeden (Teftâzânî, Cürcânî vb. âlimler) sadece görüşlere yer verir. Ancak "mezîde tahkîkin" diye başlayıp sürdürdüğü kısımda diğer görüş sahiplerinin isimlerini zikreder. Bu bağlamda Molla Hüsrev'in bir tahkikini uzunca ele alır.[54]

Karamânî, yaşadığı dönemdeki bazı dil tartışmalarına, yer (medrese) adı vererek işaret eder. Bu durum söz konusu tartışmanın yeni olduğunu gösterir.[55]

Bakara suresinin isimlerinden bahseder. "Senâmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın zirvesi)", "evvelü'l-Mesânî (es-Sebu't-Tıvâl). Bu bağlamda Bakara suresinin, Kur'ân'ın en büyük ve en uzun suresi olduğundan dolayı, devenin en yüksek ve en büyük organına benzetilerek "Kur'ân'ın hörgücü" diye adlandırıldığını zikreder.[56]

Kelimelerden asıl kast edilen anlamı belirlemek için, kelimenin sarf bakımından aslını tespit ettikten sonra, kelimenin yapısında ve telaffuzunda değişikliğe neden olan i'lâl, ibdâl, idğam gibi muhtemel değişikliklerden bahseder. Kelimenin sîgasının başka bir sîgadan döndürme olup olmadığına vurgu yapar.[57]

Zemahşerî'nin icadı olan yorumlara işaret eder. Örnek: "Sure başlarındaki harflerin mübalağa ifade etmesi" meselesi.[58]

Çocukların Kur'ân öğrenirken durumları ve "her birinin Kur'ân'ı kendi seviyesine göre anladığı" hususlarındaki açıklamalarını[59], eğitim bilimleri ve insanın bilişsel gelişiminin aşamaları bağlamında yapılmış tespitler olarak değerlendirmek mümkündür.

---

53 Bakara, 2/5.

54 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 84^{b}-85^{a}.

55 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 51^{b}.

56 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 67^{b}.

57 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 72^{b}.

58 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 57^{b}.

59 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 62^{a}.

B-) Lügavî tahliller (Dil-Anlam ilişkisi) ve Dilsel Tanımlamalar

Karamânî bazı kavramları tanımlar. Örnek: Tazmin[60] vb.

Bir ayeti açıklarken Kur'ân'daki benzer örnekleri zikrederek bir bakıma ayetlerdeki durumu yine ayetlerle tefsir eder. Örnek: "et-Takvâ"[61] kelimesini açıklar ve benzer durumu başka ayetlerle örneklendirir.[62]

Bir konuyu anlatırken o konuyla ilgili bazı önemli açıklamalar zikreder. Örnek: "ellezîne" ism-i mevsulünü açıklarken müfred ve tesniye kelimelerin durumu ve i'râblarını belirtir.[63]

"Elif lâm mîm" harf-i mukattaası hakkında geniş açıklamalar yapar.[64]

"Zâlike'l-Kitâb" terkibi bağlamında ism-i işaretin anlam boyutları, kullanımı ve felsefesi üzerine yapılan yorumları toplar.[65]

"Hüden" kelimesinin lügavî ve delâlî tahlillerini yapar.[66]

İsim müsemma meselesi üzerine yorumları toplar.[67]

"Tehecci"[68] kelimesinin anlamıyla ilgili tartışmalara değinir.[69]

C-) Gramer (Nahiv) meseleleri

Basra veya Kûfe dil ekollerinin[70] görüşlerine yer verir.[71]

---

60 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 68[a].

61 Kelimenin bazı anlam özellikleri için bk. Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, s. 914.

62 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 69[b].

63 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 71[b].

64 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 81[b]- 81[b].

65 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 61[a]-62[a].

66 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 65[b].

67 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 49[b]-50[b]

68 Kelimenin bazı anlam özellikleri için bk. Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, s. 863.

69 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 49[b].

70 Basra ve Kûfe dil okullarının görüşlerinin farkları hakkında bk. Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâili'l-hılâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, s. 5-662.

71 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 89[b].

"Zâlike'l-Kitâb" terkibindeki "el-Kitâb" kelimesinin sıfat mı yoksa haber mi olduğu hususundaki tartışmaları ve Beydâvî'nin, söz konusu kelimenin haber veya sıfat yapılmasının caiz olduğuna dair görüşlerini nakleder.[72]

Mu'rablık ve mebnîliğin[73] sebepleriyle ilgili görüşleri aktarır. Sonra kendi yorumlarını ekler.[74]

Bazı i'râb ve anlam problemleri hususunda, dilcilerin görüşlerini ayrı ayrı zikreder. Yapılan açıklamalar birbirinden farklı olsa da her birinin özel bir bakış açısı olduğunu ifade eder.[75]

Medih ve zemm üslubunda[76] sıfatın katı (mevsuftan farklı i'rab alması) ve sıfat-ı kâşifenin özellikleri gibi hususları ele alır.[77]

Gramer açısından iki yemin arasını birleştirme (el-cemu beynel kasemeyn) meselesini irdeler.[78]

İltibâs meydana gelen bazı noktalara işaret eder. Söz konusu anlam karışıklıklarını ortadan kaldırmaya yönelik açıklamalar yapar.[79]

D-) Belâgat ve üslup meseleleri

Belâgatlı sözün söylenme gerekçeleri ve esaslarından[80] bahseder. Bu bağlamda "zikrul cüz ve iradetül kül" kuralının ancak söz konusu parça (cüz') ile bütün (kül) kast olduğunda caiz olduğunu belirtir.[81]

---

72 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 61ª-62ª.

73 Ayrıntılı bilgi için bk. İşbîli, *el-Besît fî şerhi Cümeli'z-Zeccâci*, I, 171-173; İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb*, s. 99-164; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 40-59.

74 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 52ª.

75 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 69ª.

76 Medih ve zem üslubunun gramatik özellikleri için bk. İbn Kemâl Paşa, *Esrâru'n-nahv*, s. 257-261.

77 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 70ᵇ-71ª.

78 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 54ᵇ.

79 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 76ª.

80 Açıklama için bk. Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, s. 146-155.

81 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 76ª.

Müsned ve müsnedün ileyh[82] gibi meânî ilminin konularını bir çözümleme aracı olarak kullanır.[83]

Mübtedânın haberde[84] hasredilmesi meselesini inceler.[85]

"Yukîmune's-salâte" terkibindeki "yukîmûne" kelimesi üzerinde istiare-i tebeiye gerçekleştiğini açıklar.[86]

Kalb meselesi[87], "İtibâru't-tazmîn ve irtikâbu'l-mecâz" hususlarına işaret eder.[88]

Tazmin[89] ve kinâye[90] kavramlarıyla ilgili açıklamalarında olduğu gibi, bazı ıstılahları açıklarken belâgat felsefesine dair bazı açılımlar yapar.[91]

"Ellezîne" ismi mevsûlünün tekrarının ve atfın fayda ve sebepleri hakkında bilgi verir.[92]

Hakikat ve mecâz[93] arasını cem etmenin lüzumu ve umûmu'l-mecâz meselesine değinir.[94]

el-Ma'na'l-hâsıl bi'l-masdar meselesini ele alır.[95]

"Rayb" kelimesindeki 'udûlü beyân eder.[96] 'Udûlün sebep ve gayeleri[97] ile ilgili olarak, ihtisar ve icâzu'l-kasr gibi özelliklere değinir.[98]

---

82 Kavramlar hakkında bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 23-24; Îcî, *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye*, s. 113-114.

83 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 56^{b}.

84 Bedreddin b. Mâlik, *el-Misbâh*, 28-29.

85 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 88^{a}.

86 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 74^{b}.

87 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 52^{a}.

88 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 73^{a}.

89 Kavramın açıklaması için bk. Bâberti, *Şerhu't-Telhîs*, s. 701.

90 Kavramın açıklaması için bk. İnbâbî, *Takrîrâtu'l-İnbâbî*, IV, s. 317.

91 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 71^{b}-72^{a}.

92 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 79^{a}.

93 Kavramların açıklaması için bk. Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 358-361.

94 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 80^{a}.

95 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 64^{ab}.

96 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 64^{a}.

97 Kavramın açıklaması için bk. İnbâbî, *Takrîrâtu'l-İnbâbî*, I, s. 8.

98 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 67^{a}.

E-) Dilsel Tenkit ve Karşılaştırmalar

Karamânî, bazı dilsel tenkitler yapar. Örnek: İbn Kemal'in bazı yorumlarını tenkit eder.[99] Yorumlarını ve tenkitlerini ilmi kurallara göre gerekçelendirir. Tarafgir, karalamacı ve cerh edici bir üslup kullanmaz. Öte yandan, başka yerlerde İbn Kemâl'in yorumlarından bazıları hakkında dakik nitelemesinde bulunur.[100]

Dilsel karşılaştırmalar yapar. Örnek: el-Halil b. Ahmed ile Zemahşerî'nin sözlerinin farkını vurgular.[101]

el-Keşşâf ve *Envâru't-Tenzîl*'i telif metotları bakımından değerlendirir. Örnek: Bazı ayetlerin tefsirinde Zemahşerî ve Beydâvî'nin tertiplerini karşılaştırır.[102]

F-) Kıraat ve tecvîd

Farklı kıraatlere değinir. Kıraatlerde lahin olduğuna dair açıklamalara yönelik itirazlara işaret eder. Zira bunlar kıraatler hakkında bir ta'n olamaz. Öte yandan bunlar, rivayetlere yöneltilmiş bir tenkit olabilir.[103]

Kıraat ve tecvîd ilimlerinin konularından, harflerin sıfatları ve sure başlangıçları gibi bazı kategorilerdeki harflerin sayıları ve bu konulardaki ihtilaflardan bahseder.[104]

Kur'ân kıraatinde vakıf anlam ilişkisi hakkında açıklamalar yapar. Örnek: "Lâ rayb" kelimesi üzerinde duracak kişinin, orada mutlaka bir haber takdir etmesi gerektiğini, aksi halde vakfın kabih olacağını ifade eder.[105]

5.Tîbî ve Karamânî Karşılaştırması

el-Keşşâf üzerine yazılmış hâşiyelerin oluşturduğu gelenekte Tîbî ve Karamânî'ye ait hâşiyeler özel öneme sahiptir. İkisi de alanında dikkat çeken metinlerdir.

---

99 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 80^a, 80^b, 81^b.

100 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 90^b.

101 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 54^b.

102 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 68^a.

103 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 92^a.

104 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 57^b-60^b.

105 Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 65^b.

Bu hâşiyeleri birçok açıdan karşılaştırmak mümkündür. Tîbî'nin hâşiyesi daha erken olması hasebiyle kaynaklık açısından önemli bir konuma sahiptir. Öte yandan, Karamânî'deki dilsel açılımlar, ilmi tahlil ve tahkikler oldukça önemli görünmektedir. Kısaca, Karamânî'nin daha kapsamlı bir içeriğe sahip olduğu açıktır.

Her iki hâşiye hacim açısından karşılaştırıldığında, Karamânî'ye ait haşiyenin, Tîbî'nin *el-Keşşâf* hâşiyesinin iki mislinden fazla bir hacme sahip olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Osmanlı dönemi tefsir geleneğinin temel karakteristiğini dil, üslup ve anlam merkezli çalışmalar oluşturur. Tefsir telifinde hakim unsur, dil ve üslup merkezli hâşiyelerdir. Bu bağlamda *el-Keşşâf* ve *Envâru't-Tenzîl* etrafında şekillenen hâşiye literatürü tamamlayıcı, bütünleştirici ve geliştirici bir misyona sahiptir.

Osmanlı döneminde Kur'ân yorumlanırken, dilsel birikim daima göz önüne alınmıştır. Bu durum, yeni bir çerçeve (paradigma) oluşturacak güçten mahrum olmak şeklinde değil, bütün İslam dünyasında hakim olan bir geleneği güçlendirerek devam ettirme, Kur'ân yorumlarını dil ve üslup merkezine alarak belli bir çizgide tutma ve bununla beraber kendi kişisel özgünlüğünü ortaya koyma gayreti olarak değerlendirilebilir.

Tefsîru'l-Karamânî adlı eser, müstakil bir tefsir olmayıp *el-Keşşâf* üzerine yazılmış dil ve üslup merkezli bir hâşiyedir. Karamânî, Kur'ân yorumunda doğru anlamı tespit etmeyi amaçlar. İlmi bir metot takip eder. Lafızların anlam özelliklerini vurgulamaya önem verir. Ancak bunu geleneği hiçe sayan bir lafızcılıkla yapmaz. Bir yorum yapacağında, gelenek içinde o meseleye dair üretilmiş bütün otorite görüşleri zikrettikten sonra, kendi dilsel yorumunu ekler. Başka bir ifadeyle, geçmişini arkasına almadan ilerlemeye kalkmaz.

Karamânî'nin hâşiyeleri, harf, kelime, terkip, tamlama ve cümle düzeyinde dil ve üslup tahlilleri içerir. Bu bağlamda Karamânî, sarf, nahiv, belâgat (meani-beyan-bedî), şiir, edebiyat, vaz', mantık, münâzara, tecvîd, kıraat, kelâm ve usul-i fıkıh ilimlerinin konu ve metotlarını bir çözümleme aracı olarak kullanır. Arapça sözlükler ve tefsir kitaplarından nakiller görülür. Arap dilinin imkanlarını kullanarak

sözün Arapçadaki en derin anlam içeriklerini belirlemeye çalışır. Ancak, yorumlarını yazdığı ve açıkladığı metnin bağlamına uydurur.

Tefsîru'l-Karamânî, özel olarak *el-Keşşâf*ı ve tefsir geleneğini, genel olarak ise Arap dili ve belâgatini beş belirgin açıdan tamamlayıcı niteliktedir. Birincisi *el-Keşşâf*ın atladığı (tefsir etmediği) bazı ayetleri tefsir etmesi; ikincisi kendine ait ek yorum ve açıklamalar getirip ilmi tahkikler yapması; üçüncüsü *el-Keşşâf* ve *Envâru't-Tenzîl* arasında karşılaştırmalı bir okuma yapması, bu bağlamda Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*'deki yorumlarını *el-Keşşâf* hâşiyesine derç etmesi; dördüncüsü kendi zamanına kadarki süreçte Kur'ân tefsirine dair oluşan dilsel birikimi -özellikle *el-Keşşâf* ve *Envâru't-Tenzîl* etrafında gelişen hâşiye geleneğindeki birikimi- *Tefsîru'l-Karamânî* ismiyle meşhur hâşiyesine derç ederek toplamaya çalışması; beşincisi Tîbî'nin *el-Keşşâf*a yazdığı hâşiyenin iki mislinden fazla bir hacimde olması.

Kısaca, Karamânî'nin gayretlerini, dil ve üslup merkezli hâşiye geleneğini derleme ve tahkik etme girişimi olarak anlamak mümkündür. Karamânî'nin özgünlüğü ise, söz konusu hâşiye geleneğindeki anlam birikimini toplayıp Kur'ân tefsirine derç etme ve bir güncelleme çabasında aranmalıdır.

Kaynakça

Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *Şerhu't-Telhîs*, nşr. Muhammed Mahmud Ramazan, Tarablus: el-Münşeetü'l-âmme li'n-neşr ve't-tevzî' ve'l-i'lân, 1983.

Bedreddin b. Mâlik, *el-Misbâh fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, nşr. Abdülcelil Yusuf, Mektebetü'l-âdâb, ts.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri (I-III)*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1915.

Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın sonuna kadar)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâili'l-hılâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, nşr. Cevdet Mebrûk Mübârek, Kâhire: Mektebetü'l-hâncî, 2002.

Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, nşr. Dâvud Selmân el-Anbekî ve İnâm Dâvûd Selûm, Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2004.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâluddin b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah el-Ensârî, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab* (Bu kitap hâmişinde Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid'in *Munteha'l-Erab* adlı şerhiyle beraber basılmıştır), Kahire: Dâru't-talâi' li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2004.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâluddin b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* (Bu kitap hâmişinde Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid'in *Sebîlu'l-Hudâ bi tahkîki şerhi Katri'n-nedâ* adlı çalışmasıyla beraber basılmıştır), Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1994.

İbn Kemâl Paşa, Şemsüddin Ahmed b. Süleyman, *Esrâru'n-nahv*, nşr. Ahmed Hasan Hâmid, Kâhire: Dâru'l-fikr li't-tıbâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 2002.

Îcî, Adudüddin, *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye fî 'ulûmi'l-belâga*, nşr. Âsık Hüseyn, Kâhire: Dâru'l-kitâb el-mısrî, 1991.

İnbâbî, Muhammed b. Muhammed, *Takrîrâtu'l-İnbâbî ala şerhi't-Teftâzânî li Telhîsi'il-Miftâh*, Kahire: Matbaatü's-seâde, 1913.

İşbîlî, İbn Ebi'r-Rebî Abdullah b. Ahmed b. Abdullah, *el-Besît fî şerhi Cümeli'z-Zeccâcî*, nşr. Ayyâd b. Îd es-Subeytî, Beyrut: Dâru'l-ğarb el-İslâmî, 1986.

Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, Carullah, nr. 109, vr. 49[a]-207[a] (Bakara, 1-141 ayetler).

Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, Kılıç Ali Paşa, nr. 53, vr. (Bakara 164-219 ayetler. Bu nüshada eksiklik var. Bakara iki yüz on dokuzuncu ayetten sonra, Furkan on birinci ayetten devam etmektedir).

Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 338, vr. 1-196 (Nüsha İnsan suresinden Nâs suresine kadar ki kısmı içerir).

Kaya, Mesut, "Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Haşiye Yazıcılığı –Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşeri Şerhi Örneği", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2015/1 Bahar, Konya, (s. 79-101).

Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tefsirler (Metot ve Kaynakları)*, İstanbul: Kahraman Ofset Ltd. Şti., 2002.

Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusûf b. Ebîbekr b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'ulûm*, nşr. Nuaym Zerzûr, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1987.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Ganber, *el-Kitâb*, nşr. Abdüsselam Muhammed b. Hârûn, Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1988.